

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi
Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	28.02.2019
Received / Makale Geliş	05.12.2018	Published / Yayınlanma	28.02.2019

MEKAN, ZAMAN VE TARİH: BURSA, İZNIK ÖRNEĞİ SPACE, TIME AND HISTORY: BURSA, IZNIK CASE

Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN

Anakara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ankara / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-4193-629X

Dr. Öğretim Üyesi Parisa GÖKER

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Bilecik / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-8876-2621

ÖZET

İzник ilçesi, Bursa iline bağlı, Marmara bölgesinin güney Marmara bölümünde yer almaktadır. İzник'te ilk uygarlık izleri MÖ 4000 yıl öncesine kadar dayandığı kaynaklarla belirtilmektedir. Ancak toplu yerleşmeler ise MÖ 2500 yıllarında höyüklerle ortaya çıkmıştır. MÖ 2500 yıllarından itibaren İzник birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Özellikle MS 4. Yüzyıldan sonra oldukça önemli bir merkez haline gelmiştir. İzник sırasıyla Prehistorik Dönem, Bithynia Dönemi, Roma Dönemi, Bizans Dönemi ve Osmanlı Dönemi olmak üzere belli dönemlere ayrılmaktadır. İzник 1331 yılında Osmanlı beyliğinin başında olan Orhan Sultan tarafından fethedilip, bugünkü İzник simini almıştır. Nicea ismi değiştirilip İzник ismi verildikten sonra kısa bir süre için Osmanlı Devleti'nin merkezi olmuştur. Ayasofya kilisesi camiye dönüştürülmüş ve ilk medrese açılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman ise İzник' de damadı Rüstem Paşa adına bir han yaptırmıştır. Bu dönemde ayrıca İzник çinicilik merkezi olmuştur. Bugün İzник, Helenistik çağdan kalan ızgara planlı kent yerleşimi, Roma, Bizans ve Osmanlı döneminden kalan anıtsal yapıları ile tarihi kent dokusunu varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmada; İzник ilçesinin tarihçesi, tarihsel süreç içinde geçirdiği değişim ve kültürel dönüşümler irdelenecektir. Ayrıca kültür varlıklarının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacı ile öneriler geliştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İzник, Kültürel değerler, tarihi kentler

ABSTRACT

Izник is a sub settlement of Bursa city in the Marmara Region of Turkey located on the east side of Izник Lake. According to the data obtained from the excavations, the area was used as a settlement by various civilizations. The earliest traces of civilizations in Izник are dating back to 4000 B.C., however, the earliest settlements reaching today in the region has emerged with the mounds dating back to 2500 B.C. The district gained great importance particularly after the 4th Century A.C. Izник kept its importance throughout history especially during the Prehistoric, Bithynian, Roman, Byzantine and Ottoman periods due to its administrative, religious and commercial properties. Izник got its current name after being conquered by Orhan, as the Sultan of Ottoman Seignior in 1331. After changing the name Nicea to Izник, the settlement became the capital of Ottoman Empire for a short period of time. During this period, Hagia Sophia Church in Izник was converted to a mosque, and the first medrese building was built. Besides, many "han", "imaret" and "medrese" buildings were erected. Additionally, Izник became the center of tile-making at this period. Today, Izник retains its urban fabric as a historical city with the grid-plan city settlement from Hellenistic era, as well as the monumental structures from Roman, Byzantine and Ottoman periods blended in the same urban texture in layers. In this study, the history and the development of the urban area of Izник settlement as an archeological landscape area including the changes and cultural transformations throughout history was examined. An assessment of natural and cultural values of the settlement was made according to the structural and cultural traces of different cultures and periods. Besides, the sense of space both in the urban tissue and around the monumental buildings were evaluated and its development in time was set. And finally, suggestions were developed in order to ensure the protection and sustainability of the natural and cultural values of Izник as a unique historical town.

Key Words: Izник, cultural values, historical towns

1. GİRİŞ

İznik, zengin bir köklü geçmişe sahip olmanın yanı sıra doğal ve kültürel değerleri ile de oldukça ön plana çıkan bir yerleşmedir. Bu açıdan kültürel mirasın temel unsurlarını oluşturan doğal ve kültür birlikteliğinin süreç içinde geçirdiği değişimin ortaya konabileceği bir kent niteliğindedir. İznik kenti, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yapmış olduğu başvuru sonucunda, 15 Nisan 2014 tarihinde "UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi"ne kabul edilmiştir. Bununla birlikte Bursa Büyükşehir Belediyesi ile İznik Belediyesi arasında İznik Yönetim Planı ve UNESCO Dünya Miras Listesi başvuru çalışmalarının yürütülmesine ilişkin protokol imzalamıştır. Bu kapsamda kentin sahip olduğu tarihsel, kültürel değerler ve doğal çevrenin uyum içinde olması kültürel peyzaj değerlerinin belirlenmesinde belirleyici olmuştur. Özellikle doğal çevre unsurları, İznik kentinin kültürel peyzaj özelliklerinin biçimlenmesinde oldukça önemli olmuştur. Topografya, jeoloji, toprak, hidroloji, iklim gibi doğal çevre katmanlarının kentte uygun bir ortam yaratması kentin geçmişten bugüne kadar yerleşim yeri olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Bu da kentte farklı kültürlerin gelişimine olanak sağlamış ve özellikle somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır (Yücel, Salt, 2018).

İznik, Bursa İli'ne 85 km uzaklıkta bulunan ve merkeze bağlı bir ilçedir. Deniz seviyesinden yüksekliği 85 metre, yüzölçümü ise 753 km² dir. Yerleşim Kuzey yönünde Samanlı Dağları, güney yönünde ise Katırlı Dağları ile çevrilidir. Güneydoğusunda Körüstan ve Avdan Yaylaları, güneybatısında Müşküle Yaylası, kuzeyinde ise Hacı Osman Yaylası yer almaktadır. İznik Ovası, İznik Gölü'nün doğu, kuzeydoğu ve güneydoğu kıyılarına kadar uzanan geniş bir alanı kapsamakta ve ilçe yüzölçümünün $\frac{3}{4}$ ünü oluşturmaktadır. İznik, bugün ekonomik nedenler ile göç veren bir ilçe olduğu için, 2007 nüfus sayımına göre 44690 kişi olarak kayıtlara geçmiştir (Yılmaz, 2010). İklim bakımından ise kış ayları çok soğuk olmamakla birlikte yaz ayları da çok sıcak geçmemektedir. Kıyısında bulunduğu İznik Gölü'nün sera etkisi ilçe sıcaklığı da etkilemektedir. İlçede tarım yerel halkın geçim kaynakları arasında en etkin olan sektördür. Göl suyunun tarım arazilerinde sulama amaçlı kullanılması ise bölge tarımında kolaylık sağlayan bir su kaynağıdır (Uysal, 2018).

Şekil 1. İznik İlçesinin Coğrafi Konumu (Anonim1, 2018)

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

2.1. İznik ve Tarihi Süreç İçinde Gelişimi

Yerleşim adı, eski adı olan Nikea 'dan gelmektedir. Bursa'nın çok eski alt yerleşmelerinden biri olup, merkeze 77 kilometre uzaklıktadır. Anadolu'nun ilk başkenti olarak nitelenen İznik kutsal kentler arasında yer almaktadır. Yerleşmeler tarihi açısından değerlendirildiğinde, yörede ilk uygarlığın ve yerleşimin prehistorik dönemde; M.Ö. 2500 yılında görüldüğü kentsel alan çok katmanlı ve

imparatorluğa başkent olmuş ender yerleşmelerden biri olup, tarihi süreç içinde pek çok uygarlığın yerleşim alanı olmuştur.

Kentin yakınında yer alan Karadin, çiçekli, Yüğücek ve Çakırca höyüklerinde yapılan kazılar sonucu elde edilen bulgulara göre yörede ilk yerleşim izleri M.S. 2500 yıllarına aittir. M.Ö. 7. Yüzyıl' da Türk kavimlerinin göçlerinden önce yörede kurulan yerleşmenin adı "Helikare" dir. M.Ö. 316 yılında (Makedonya İmparatoru İskender'in generali Antiquos tarafından) yenilenen kent "Antigoneiz" adını almıştır. İskender' in ölümünden sonra Antigous ile general Lysimakhos arasındaki savaşı kazanan Lysimakhos kente eşi "Nikaia" adını vermiştir. M.Ö. 293 'te Bithynia Krallığı'na bağlanan ve başkent olan kent Roma döneminde de önemli bir yerleşim yeri olarak varlığını sürdürmüştür. 325 yılında "Hikaia", Hıristiyanlık için önemli bir merkez haline gelmiştir. 787'de İznik, Ayasofya'sında önemli kültürel toplantılar yapılarak dini bir merkez haline gelen yerleşimin Bizans'ta da önemli bir merkez olma durumunu korumuştur.

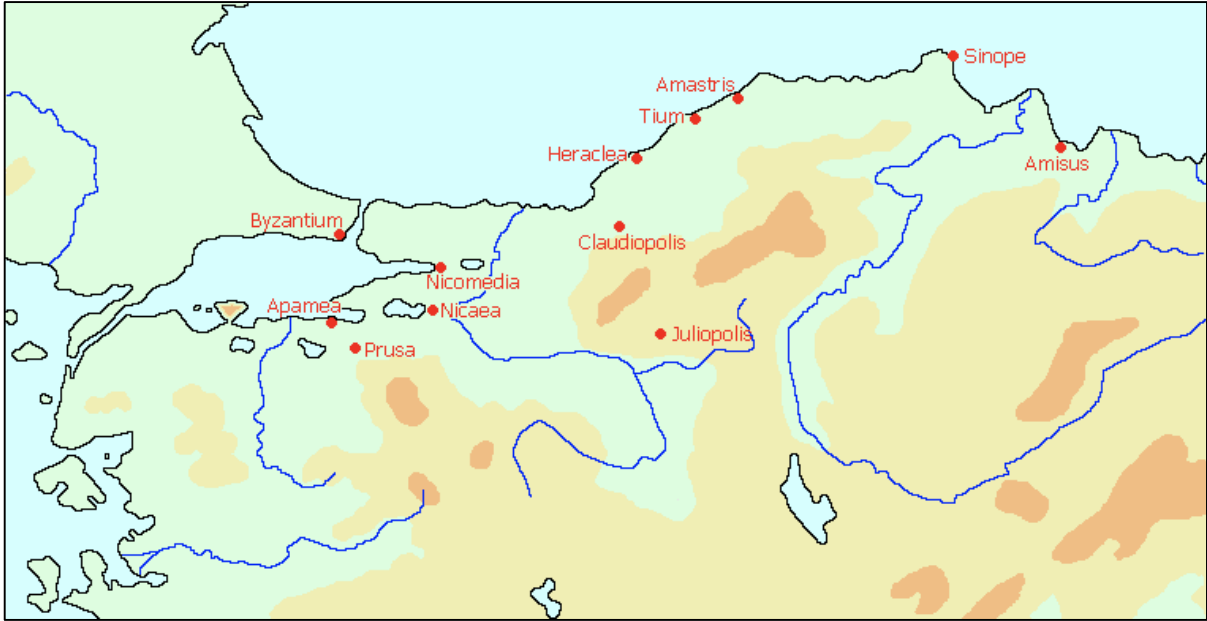
1331 yılında Osmanlı toprağı haline gelen İznik, etkin bir kültür, eğitim ve ticaret merkezi olmuştur. Bu kapsamda Osmanlı döneminin ilk yapıları olan medreseler, cami ve imaret yapıları inşa edilmiştir. 14. 15. ve 16. Yüzyıllarında İznik bir sanat merkezi olmuş, Dünya kültür tarihi için önemli olan çini ve seramikler üretilmiştir. İznik M.Ö. 2500' den bu yana farklı uygarlıklara ait yerleşim dokularını ve kültür varlıklarını bünyesinde aynı kentsel dokuda barındıran özgün ve çok katmanlı bir kenttir. Kent, İznik Gölü'nün doğusunda, etrafı dağlar ile çevrili verimli bir ova üzerinde konumlandırılmıştır. Uzunluğu 4.970 m. olan ve ana yönler açılan dört anıtsal kapı ve birçok kuleye sahip olan Türkiye'nin en uzun ikinci surları ile çok farklı uygarlık ve dönemlere ait kültür izlerini bugüne taşıyan bir yerleşim yeridir. Özellikle erken Hristiyanlık dönemi ile erken Osmanlı dönemi yapı kültürünün belirgin olarak izlendiğı yerleşim Türk çini sanatının da önemli merkezlerinden biridir.

İznik surları üzerinde yer alan ve zafer kapısı olarak da bilinen İstanbul Kapı'da yapılan arkeolojik kazılarda Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait taş döşemeli yollar bulunmaktadır. Üç farklı döneme ait taş yolların İstanbul Kapı'ya paralel 1700 metre uzaklıktaki Yenişehir Kapı'ya kadar uzandığı belirlenmiştir. (İznik Ugulama İmar Plan Revizyonu, 2017).

İznik mekânsal anlamda değerlendirildiğinde çok katmanlı kültürel bileşenlere sahip, açık hava müzesi niteliğinde bir kenttir. Düz bir alanda gelişim gösteren yerleşim dokusunda farklı dönem ve uygarlıklara ait çok sayıda taşınmaz kültür varlığı ve geleneksel sivil mimarlık örnekleri İznik Gölü'nün eşsiz doğal değerleri ile entegre olmuş bir tarih, kültürel, doğal mekanlar bütünüdür.

Kent surları (İznik Kalesi), İznik Ayasofya (Orhan Camii), Yeşil Camii, Nilüfer Hatun İmareti, Süleyman Paşa Medresesi, I. Murat Hamamı, Hacı Özbek Camii, Mahmut Çelebi Camii, Mikaia Antik Kenti, Koimesis Kilisesi, Aziz Tryphonos Kilisesi, Kırgızlar Türbesi, İznik Gölü, Sansarak Kanyonu, kenti yönlendiren zeytin ağaçları ile çevrilidir.

- Roma dönemi ızgara plan şemasına sahip kentsel doku Meydan hamamı, İsmail Bey Hamamı, Rüstem Paşa Hamamı, Hacı Hamza Hamamı, Böcek Ayazma.
- İznik çok sayıda hafıza mekanına sahip bir yerleşimdir.

Şekil 2. Antik Dönemde Bursa ve İznik Şehirlerinin Yer Aldığı Bithynia Bölgesi Haritası (Yosunkaya, 2007)

İznik, zengin bir kültürel geçmişe sahip olmanın yanı sıra doğal değerleri ile de özgün kültürel peyzaj özelliklerine sahip bir yerleşmedir. İznik de kültürel mirasın temel unsurlarını oluşturan doğal ve kültürel değerlerin saptanması ve süreç içinde geçirdiği değişim ve dönüşümlerin belirlenmesi amacı ile çalışma alanı (**Doğal Değerler:** İznik Gölü, **Somut Kültür Mirası:** kültür varlıklar, **Somut Olmayan Kültür Mirası:** İznik çinicilik) olmak üzere 3 temel kategoride değerlendirilmiştir.

2.2. Doğal Değerler: İznik Gölü

İznik Gölü Türkiye'nin 5. büyük gölü ve Marmara Bölgesindeki en büyük göldür. İznik Gölü'nün uzunluğu ortalama 32 km, eni ise yaklaşık 12 km, ortalama derinliği 30 m, denizden yüksekliği 85 m civarındadır. İznik Gölü, Karsak Deresi ile yalnızca tek koldan Gemlik Körfezine dökülmekte olup, körfeze 16 km uzaklıkta konumlanmaktadır. Göl suyu ile gölün çevresindeki belde ve köyler tarımsal sulama ihtiyacını karşılamaktadırlar. Gölde balıkçılık faaliyetinin sürdürülmesi ile birlikte sazın balığı, yayın balığı başta olmak üzere yaklaşık 15- 20 tür balık bulunmaktadır. İznik Gölü çeşitli yelken yarışmaları, sörf, kano, kürek, jet ski, su kayağı vb. su sporlarının gerçekleştirilmesine oldukça elverişlidir. Özellikle her sene İznik gölünde yüzme yarışmaları gerçekleştirilmektedir (Uysal, 2018).

Şekil 3. İznik Gölü (Anonim 3, 2018).

2.3. Somut Kültür Mirası: Taşınmaz Kültür Varlıklar

İznik'te bulunan taşınmaz kültür varlıkları Preshistorik Dönem, Bithynia Dönemi, Roma Dönemi, Bizans Dönemi ve Osmanlı Dönemine ait anıtsal yapılardan oluşmaktadır.

2.3.1. Preshistorik Dönem

Çakırca Höyüğü: İznik–Boyalıca-Orhangazi Karayolu'nun kenarında, Çakırca Köyü'ne yaklaşık 1.8 km. mesafede yer almakta olan höyük, 10.3.1995 tarihinde Bursa Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiştir. Yaklaşık 8 m. yüksekliğe sahip olan höyük üzerinde halen tarım faaliyetleri devam etmektedir (Şahin vd., 2007).

Üyücek Höyüğü: İznik-Yenişehir yolu üzerinde, İznik-Yenişehir Kapı ve surlarına yaklaşık 1 km. mesafede, karayolunun 50 m. kadar batısında, Üyücek bölgesinde bulunmaktadır. Üzerinde yoğun zeytin ağaçları bulunan ve tarımsal faaliyetler sürdürülen höyük için en büyük tehlike, höyüğün bulunduğu alanın doğu kesiminde inşaat aktivitelerinin başlamış olmasıdır. Temellerinin atılmasının ardından yeni yapılaşmanın höyüğe doğru hızla gelişim gösterdiği gözlenmektedir. Konu ile ilgili gerekli önlemlerin alınmaması durumunda höyüğün yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması kaçınılmaz olacaktır (Şahin vd., 2007).

Karadin Höyüğü: Höyük İznik-Mekece yolunun 13. km. sinde Karadin (Karatekin) Köyü'nün güneyinde yer almaktadır. Höyüğün yakın çevresinde yapılaşma bulunmamakta, ancak alanda kaçak kazıların gerçekleştirilmesi söz konusu olmaktadır (Şahin vd., 2007).

Köristan (Çiçekli) Höyük: Höyük İznik-Mekece yolunun 4. kilometresinde, yolun güneyinde yer almaktadır. Höyük yaklaşık olarak 150x150 m. boyutlarında 8 m. yüksekliğindedir. Höyüğün üzerinde tarımsal faaliyetler sürdürülmektedir (Şahin vd., 2007).

2.3.2. Bithynia Dönemi

Berber Kaya Anıt Mezarı: İznik'in Abdulvahap Tepesi'nin güney batısında yer almaktadır. Bithynia'da kral II. Prusias'ın anısına dikilen anıt mezar, M.Ö. 2.Yüzyıla ait olup Yunan döneminin İznik'teki önemli yapılarından biridir. İznik'in doğusunda yer alan bir tepenin eteğinde, tek parça kayadan oyulmuş, üçgen alınlıklı lahit biçimindeki mezardır (Ekici ve Bali, 2011). Bursa Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından hazırlanan rapor, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne sunulmuştur. Raporda, anıt mezarın yoldan yaklaşık 30-40 metre aşağıda olup, mezar lahitin 30 ton ağırlığında olduğu belirtilmiştir. Kırılan ve parçalara ayrılan lahitin kaldırılıp taşınabilmesi için büyük tonajlı iş makinesine ihtiyaç duyulduğu ancak, makinenin bu bölgeye indirilip çalıştırılmasının da mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenden dolayı mezar lahidin yerinde korunmasına karar verildiği saptanmıştır (Sercan, 2016).

Şekil 4. Berber Kaya Anıt Mezarı (Anonim 2, 2018)

2.3.3. Roma Dönemi

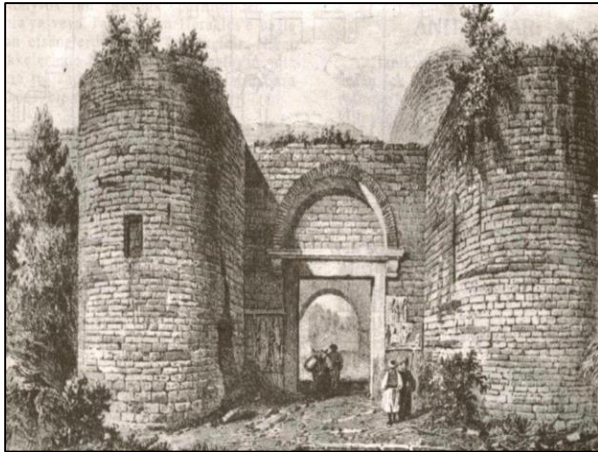
Delikli Taş Ocağı: Nişantaşı adı ile de bilinen bu kaide İznik kapılarını yaptıran Cassius Chestus'un kardeşi Philiscus'a aittir. Beştaş ismi ile bilinen bu eser, yüksekliği üç, genişliği iki metre olan bir kesme taş üstüne konumlandırılmış beş adet üçgen prizmadan oluşmaktadır. (Uysal, 2018).

Şekil 5. Delikli Taş Ocağı (İznik Defteri, 2018)

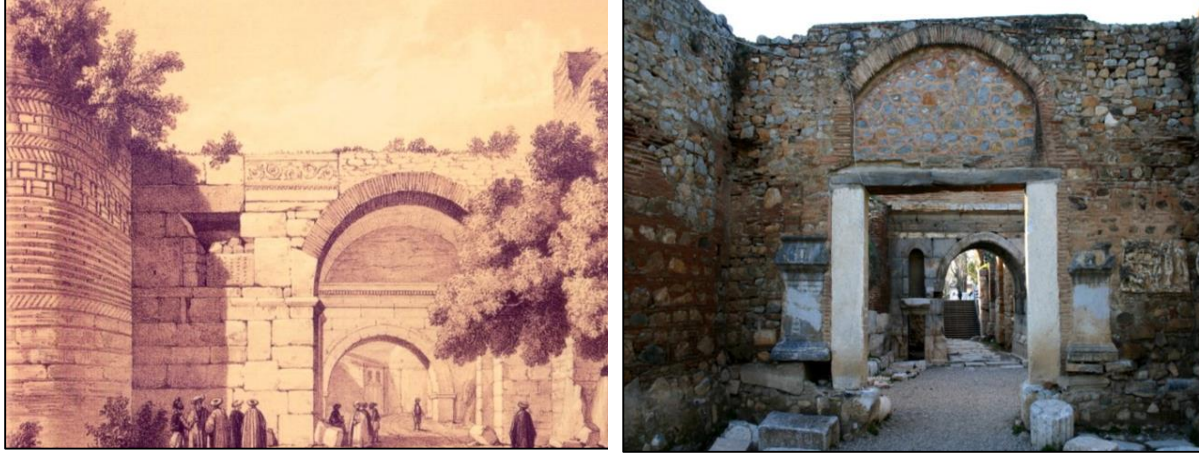
Surlar ve Kapılar: Roma uygarlığı döneminde Nicea kenti koruyabilmek amacı ile Bithynia Krallığı döneminde inşa edilen ancak depremlerden hasar gören surlar, daha güçlü bir biçimde inşa edilmiştir. Kentin çevresini beş kenarlı çokgen şeklinde çevreleyen 4970 m. uzunluğundaki surlar, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemindeki eklemeler ile kenti koruma görevini üstlenmiştir. Sur duvarları farklı dönem ve uygarlıklar tarafından yapılmıştır. Şehrin dört ana kapısı İstanbul Kapı, Lefke Kapı, Yenişehir Kapı ve Göl Kapı'larıdır. En görkemli kapı İstanbul Kapı olup, İstanbul yönünde bulunmasından dolayı bu isim ile anılmaktadır. Bu kapı Roma İmparatoru, Hadrianus döneminde yapılmıştır.

İstanbul Kapısı: İstanbul Kapısı İmparator Hadrianus döneminde, MS.70-71 yılları arasında yapılmıştır. Bugün İznik'in kuzey kesimindeki Atatürk Caddesi'nin surlar ile birleştiği yerde konumlanan kapı çeşitli dönemlerdeki onarımlar ile bugüne ulaşabilmiştir. Kapının önündeki dış kapı ön surla ait olup, iki yanında iki silindirik kule bulunmaktadır. Bir sıra moloz taş, iki sıra tuğla ile yapılmış olan kapının üç yöne bakan birer mazgal penceresi bulunmaktadır. İstanbul Kapısı kuleler arasındaki yolun ortasında olup, yan ve üst söveleri silindirik, koyu renkte granit sütunların hatıllar ve demir kuşaklar ile birbirlerine bağlanması ile oluşmuştur (Sercan, 2016).

Şekil 6. İstanbul Kapısı (İznik Defteri, 2018)

Lefke Kapısı: Kentin doğu kesiminde yer alan bu kapının, İstanbul Kapısı ile benzerlik göstermesi nedeni ile aynı dönemde yapılmış olduğu düşünülmektedir. Büyük olasılıkla önceden avlu halinde iken Bizans döneminde eklenen yapılar ile avlu kapatılarak, bugünkü koridor biçimine dönüştürülmüştür. Kent girişinde iki silindirik kulenin arasında kalın mermer blokların oluşturduğu dikdörtgen kapı yer almaktadır. Kapı ile kuleler arasındaki duvarlara birer stel parçası yerleştirilmiştir.

Şekil 7. Lefke Kapısı (İznik Defteri, 2018)

Yenişehir Kapısı; Yenişehir kapısı diğer kapılar gibi üç bölümden oluşmaktadır. Kente girişi sağlayan ilk kapı ön surla bağlıdır. Bu kapı da önceki dönemlere ait devşirme parçalardan yapılmış ve surla birleştirilmiştir. Roma döneminde yapılan bu kapı kesme taş ile inşa edilmiş, kimeri üzerinde sade bir silme yer almaktadır. Kapının üst kısımları tamamen yıkılmış olduğundan yeterli bilgi elde edilmemektedir.

Şekil 8. Yenişehir Kapısı (İznik Defteri, 2018)

Göl Kapısı: Göl kapısı kentin batı kesiminde yer almaktadır. Lefke Kapısından devam eden ana caddenin sonunda inşa edilmiş olan Göl Kapısı ile ilgili bugüne ulaşan duvar parçası bulunmamaktadır. Sağ taraftaki kulenin yarısı ayakta, sol taraftaki kulenin ise sadece temeli bugüne ulaşmıştır. Bugünkü görüntü daha çok sur duvarlarının yıkılması ile meydana gelmiş olan açıklık biçimindedir.

Şekil 9. Göl Kapısı (Aslan, 2018)

Antik Roma Tiyatrosu: İznic surlarının kuzey kesiminde yer alan tiyatro, Roma İmparatoru Traianus döneminde eyalet valisi Pilinius Csecillius Secunds tarafından yaptırılmıştır. Roma döneminden sonra VIII. Yüzyıl'ın başlarında Arap ordularına karşı önlem almak üzere Bizans İmparatoru III. Leon ile IV. Constantinius tarafından tiyatronun kesme taşları söktürülerek surlar takviye edilmiştir. Tiyatro düz bir alanda konumlandırıldığı için oturma basamakları Roma tiyatro mimarisinde olduğu gibi 19 galeri ile taşımaktadır. Bu galerilerin 12'si beşik tonozludur. Bu tonozlu galerilerin aralarında boyut farklılıkları bulunmaktadır. Tonozların en yüksek noktası 6 metreyi bulmaktadır. Tiyatronun iç ve dış yüzleri büyük bloklar halindedir. İç kısımda kalan bölümler moloz taş, kireç ve kum harç ile takviye edilmiştir. 2005 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında bulunan 8 adet insan iskeleti nedeni ile, 13. Yüzyıl'da tiyatronun mezarlık alanı olarak kullanıldığı saptanmıştır (Yalman, 2006).

Şekil 10. Antik Roma Tiyatrosu (İznic Defteri, 2018)

Obeliks (Dikili Taş): “Beştaş” ve “Dikilitaş” adları ile de bilinen bu anıt mezar eski Roma yolu üzerinde yer almaktadır. Üzerindeki Yunanca kitabeden I. yüzyılda C. Cassius Philiscus'a ait olduğu saptanmıştır. Anıt dikdörtgen prizma bir kaide üzerinde konumlandırılmış olup, kaide üzerine üst üste konmuş üçgen prizma formunda beş taştan oluşmaktadır (Ekici, Bali, 2011).

Şekil 11. Dikili Taş (İzник Defteri, 2018)

2.3.4. Bizans Dönemi

Ayasofya Kilisesi (Orhan Camii); Şehir merkezinde Kılıçaslan Caddesi ile Atatürk Caddesi'nin kesiştiği noktada; eski Hükümet Konağı'nın karşısında, dünya tarihi açısından önemli bir tarihi yapı niteliğinde olan Ayasofya (Santa Sophia- Hagia Sophia) yer almaktadır. Kilise bugüne ulaşabilen en eski yapılardan biri olup kaynaklarda genellikle 'Büyük Kilise' olarak adlandırılmaktadır. Ayasofya kilisesi yapıldığı dönemde 'Hagia Sophia Kilisesi' adı ile ibadete açılmıştır. 1331 yılında Orhan Bey'in İznik'i fethetmesi ile yapı 'Ayasofya Camii/Orhan Camii' ne dönüştürülmüştür. 1967 yıllarında tartışma sonucunda Ayasofya'nın 'kilise' ya da 'cami' kullanımına ilişkin tartışmalar sonucunda 'müze' olarak kullanılması uygun görülmüştür. 4. Yüzyıl'da inşa edilen ve 11. Yüzyıl'da meydana gelen deprem ile hasar gören kilise bazilika şeklinde yeniden inşa edilmiş ve kullanıma açılmıştır. 2 Mart 1331 yılında Orhan Gazi komutasındaki Osmanlı Ordusu ile İznik'in alınmasından sonra Ayasofya Kilisesi'ne minare ve mihrap eklenerek camiye dönüştürülmüştür. İznik'i ziyaret eden Evliya Çelebi İznik'in en önemli yapısının kiliseden camiye dönüştürülen Orhan Gazi Camisi olduğunu; çatısının kurşun kaplı olduğunu, geçirdiği yangın nedeniyle Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Mimar Sinan tarafından onarıldığını yazmaktadır. 2008 yılında koruma amaçlı onarım çalışmasının ardından 6 Kasım 2011 tarihinde yeniden cami olarak ibadete açılmıştır (Uysal, 2018).

Şekil 12. Ayasofya Kilisesi-Orhan Cami (Bursa Valiliği, 2018)

Yeraltı Mezar Odası (Hipoje); İznik, Elbeyli Kasabası sınırları içinde yer alan yeraltı mezar odasının en önemli özelliği freskleridir. Bizans dönemine ait olduğu tahmin edilen bu mezarın varlıklı bir aileye ait olduğu düşünülmektedir. Duvarda yer alan freskler bir bahçeyi tasvir etmektedir. İki tavus kuşu bir kantharosun başında su içmektedirler. Tonozun üst tarafında yer alan madalyon içindeki khristogram ise İsa'yı temsil etmektedir. Tonoz ve yarım duvarda yer alan geometrik desen ve dört yapraklı çiçekler ise haçı; tavus kuşu ise İsa'nın ruhunun ölümsüzlüğünü simgelemektedir.

Şekil 13. Yeraltı Mezar Odası (Hipoje) (Anonim 4, 2018).

Su Kemerleri: İznik'te Justinianos döneminde yapılan su kemerine ait kalıntılar Lefke Kapısı yakınında yer almaktadır. Doğu yönünden kente gelen ve Lefke Kapı'nın dışında biten suyolları, M.S. 4. Yüzyıl'da (527-565 yılları arasında) İmparator Jüstiniyen tarafından yaptırılmıştır. Su kemerleri antik dönemden yakın geçmişe kadar kentin su gereksinimini karşılamak amacı ile kullanılmıştır. Havuz Başı-Lefke Kapısı arasında yer alan suyolu bugün halen varlığını sürdürmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009).

Şekil 14. Su Kemerleri (İznik Defteri, 2018)

Böcek Ayazması (Vaftizhane); Ayazma, "Hagia" Türkçe okunuşu ile "aya", yani "kutsal" ve "ma" yani su kelimelerinin bileşiminden türetilmiş bir terimdir. "Kutsal su" anlamı taşıyan Ayazmalar, şifalı olduğuna inanılan tatlı su kaynaklarıdır. Özellikle Hıristiyanlar için ruhani açıdan önem taşıyan bu

kutsal su kaynaklarından birisi de “Böcek Ayazma” ismi ile İznik’te yer almaktadır. Böcek ayazması kubbeli, yalın plan şemasına sahip bir yapıdan oluşmakta ve kutsal su tam ortada zeminden çıkmaktadır. Kubbe ile örtülü daire planlı yapının içine batı yönden L şeklinde 11 basamaklı bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Yapıda zemin kaplama malzemesi olarak taş levhalar kullanılmış, duvarlar ise moloz taş, tuğla ve kireç kum harcı ile almalı olarak inşa edilmiştir. Alanın ortasında kare planlı ve yaklaşık 1 metre derinliğinde bir su kuyusu yer almaktadır. Su kuyusunun kenarındaki kitabeli mermer blok üzerinde; “Hıristiyan İmparator yüce kral Michael Kulesi” ve Tevrat’tan alınmış “Her bedene iyi olanı verir. Çünkü, onun lütfü ebedidir” yazısı yer almaktadır. Su kuyusunun başlangıçta bapstisterium yani vaftizhane olarak kullanıldığı, 20. Yüzyıl’ın başlarında ise ayazmaya dönüştürüldüğü bilinmektedir (Şahin, 2014).

Şekil 15. Böcek Ayazması (Vaftizhane) (Bursa Valiliği, 2018)

Koimesis Kilisesi: Meryem ‘in göğe çıkışı anısına yapılan Koimesis Kilisesi Bizans Dönemi’nin önemli eserlerden biridir. Bu kilisenin tam adı “Koimesis tes Theotokos” kilisedir. Bu isim, “Hazreti Meryem’in Ölümü veya Göğe Yükselmesi” anlamına gelmektedir. Yapı, İznik’teki diğer kiliselerin bazilikal planından farklı olarak “Kapalı Yunan Haçı” formatında tasarlanmıştır (Şahin, 2014). Kilise 1922 yılında Kurtuluş Savaşı sırasında tamamen yıkılmış, bugün ise harabe durumundadır.

Şekil 16. Koimesis Kilisesi Kalıntıları (Kültür Envanteri Anıt, 2018)

2.3.5. Osmanlı Dönemi

Nilüfer Hatun İmaretı (İznik Müzesi); Bugün müze olarak kullanılan bu önemli yapı 1388 yılında I. Murat tarafından annesi Nilüfer Hatun anısına inşa ettirilmiştir. 15. yüzyıl Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerinden biridir. Bina üç sıra tuğla bir sıra taş kullanılarak almasıık olarak inşa edilmiş olup, zengin ve renkli bir taş ve tuğla işçiliğine sahiptir. 19. Yüzyıl'ın sonlarına kadar imaret işlevini sürdüren yapı, Kurtuluş Savaşı'nda Yunan işgali sırasında büyük ölçüde tahrip edilmiştir. 1960 yılında restore edilen Nilüfer Hatun İmaretı aynı yılın sonunda müze olarak halkın ziyaretine açılmıştır. Müzede İznik ve çevresinde bulunan arkeolojik buluntular ile Ilıpınar, tiyatro ve İznik çini fırınları kazılarında çıkarılan eserler sergilenmektedir. Müze bahçesinde Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı eserleri sergilenmektedir. Bu eserler sütun başlıkları, lahitler, kabartmalar, korkuluk levhaları, ambonlar, steller, yazıtlar, çörtlenler sütun tamburları, vaftiz havuzları, pişmiş toprak levhaları ve İslam mezar taşlarından oluşmaktadır. Müzenin içinde ana bölümde ise prehistorik seramik, Yunan-Roma-Bizans çağı seramiği, taş eserler, cam malzeme, sikkeler, ziynet eşyası, kandiller madeni eserler sergilenmektedir.

Şekil 17. Nilüfer Hatun İmaretı-İznik Müzesi (Türkiye Kültür Portalı, 2018)

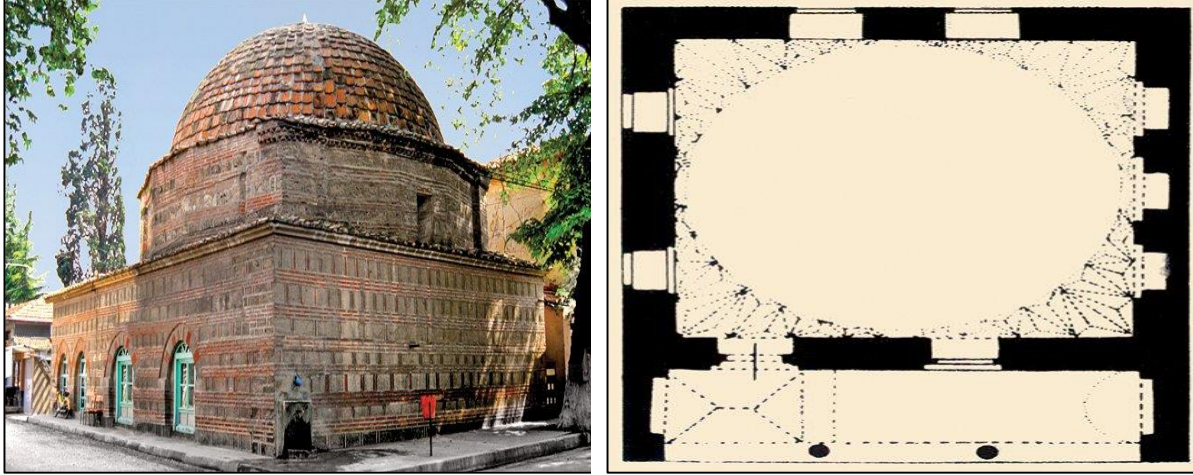
Eşrefzade Cami ve Türbesi; Eşrefzade'nin adını taşıyan yapı topluluğu bugün bir cami, batısında ona bitişik onbir lahdi kapsayan hazire ile din görevlileri yardım derneği binası ve camiden bağımsız inşa edilmiş kuzeybatıdaki minarenden oluşmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar tarafından harap edilen cami, 1950 yılında aslına benzer boyutlarda yeniden inşa edilmiştir. Caminin yapım tarihi ile ilgili net bilgi bulunmamaktadır. II. Beyazıt'ın oğullarından Şehinşah'ın eşi Mükrimne hatun tarafından 1518 yılında yaptırıldığı düşünülmektedir. Caminin batısında avluyu sınırlayan duvarın kuzeybatı köşesinde yer alan minare sekizgen kaideli, onikigen gövdeli ve tek şerefelidir. Şerefe altı mukarnas dizileri ve konsollarla, gövde yaklaşık 1. metre aralıklarla dizilen beş sıra çini ile bezenmiştir. Kaide üç sıra tuğla, bir sıra kesme taş ile almasıık teknikte inşa edilmiştir (Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü).

Şekil 18. Eşrefzade Cami ve Türbesi (Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018)

Hacı Özbek Camii; Caminin kitabesinden anlaşıldığı üzere Osmanlı Dönemi'nde yapılan en eski camilerden birisidir. Hacı Özbek Cami, Çarşı Mescidi, Çukur Camii, adları ile de bilinmekte olup, tek

kubbeli, kare bir plan şemasına sahiptir. Camii kitabesi: ‘Bu mübarek mescidi imar etti. Allah’ın rızasını halis ve temiz bir şekilde isteyerek. Hacı Özbek Bin Muhammed; tarihi, yedi yüz otuz dört senesindedir’ yazmaktadır. Kitabeden anlaşıldığı üzere cami 1333-34 yıllarda inşa edilmiştir.

Şekil 19. Hacı Özbek Cami (İslam Ansiklopedi, 2018)

Şeyh Kudbeddin Camii ve Türbesi; Caminin kitabesi bugüne ulaşmamış olması nedeni ile yapım tarihi ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Cami minaresinin yanında bulunan Şeyh Kudbeddin’e ait türbe nedeni ile de Şeyh Kudbeddin Camisi olarak isimlendirilmiştir. İznik’in Yunan işgaline uğraması sonucunda cami ve türbe yakılmış, harabe hale gelmiştir. Bugün ise cami ve türbesi yeniden inşa edilmiş, cami ibadete türbe ise ziyaret açılmıştır.

Şekil 20. Şeyh Kudbeddin Cami ve Türbesi (Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018)

Yakup Çelebi Camii; 14. Yüzyıl sonları ile 15. Yüzyıl başlarında, I. Murat’ın oğlu Yakup Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Yapı kuzey-güney doğrultusunda uzanan giriş ve ibadet alanları ile doğu ve batıda girişe bitişik iki yan kanattan ve kuzeydeki son cemaat yerinden oluşmaktadır. Cami, kare planlı ve üçgen geçişli kubbe üst örtüye sahip bir yapıdır. Güneyde eksene simetrik iki altlık, eksende bir üstlük, doğu ve batı duvarlarında eksende birer altlık ve üstlük pencere olmak üzere, yedi pencere ile dışa açılmaktadır. Yapının cephesi almaşık teknik ile bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla ile örülmüştür. Çeşitli dönemlerde restorasyon ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiş, 1961 yılında ibadete açılmıştır. (Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü).

Şekil 21. Yakup Çelebi Cami (Bursa Valiliği, Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018)

Yeşil Camii; İznik surları içinde Lefke ve İstanbul kapıları arasında yer almaktadır. Cami kuzeyinde aynı avluyu paylaştığı ve bugüne ulaşmayan darü-l hadis niteliğindeki medresesi ve güneydoğuda yer alan, bugün harabe durumunda olan hamamı ile bir külliye oluşturmaktadır. Tek kubbeli, üç bölümlü son cemaat yeri bulunan caminin, esas alanı iki sütun üzerine oturan üç kemer açıklığı ile kuzeye doğru genişletilmiştir. Minare esas alan ile son cemaat yerinin arasında batı tarafta yer almaktadır. Cami adını minarenin bezemesinde kullanılan yeşil, firuze ve mor renkli çinilerden almıştır. Caminin cephe süslemesinde mermer taş kullanılmıştır. İki kat pencere sisteminin kullanıldığı cephelerde, mihrap duvarında aşağıda ve yukarıda olmak üzere ikişer, doğu ve batı tarafta ise, alt kısımda üç, üst kısımda birer pencere yer almaktadır (Dönmez, 2008).

Şekil 22. Yeşil Cami (Bursa Valiliği, 2018)

2.4. Somut Olmayan Kültür Mirası: İznik Çinicilik Sanatı

14. Yüzyıl'ın ortasından 17. Yüzyıl'ın sonuna dek İznik'te üretilmiş olan çinilere "İznik Çinisi" denilmektedir. Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Erken Osmanlı mimarisinde gerek dış cephe gerek iç mekanda bir renk ve bezeme unsuru olarak kullanılan sırlı tuğla örneklerine, İznik'te sadece Yeşil Cami minaresinde yer verilmiş olmasına rağmen, kazı buluntuları arasında çeşitli renk, form ve boyutta oldukça çok sayıda parça bulunmuştur (Demirsar, 2018).

Şekil 23. Kazı Çalışmalarında Elde Edilen Çini Parçaları (Demirsar, 2018)

3. SONUÇ

Kentsel çevreler insanın dünya ile kurduğu ilişki ve çevreye yaklaşım biçimidir. Kentler insan ve yaşam çevrelerini yansıtan somut fiziksel çevre oluşumdur. Kentler bir anlamda uygarlıkların ve insanların yaşam sahneleridir. Kentler ve özellikle farklı uygarlıkların katmanlaştığı tarihi kentler somutlaştırdığı ürünler ile insan zihni ile görsel anlamda ilişki kuran oluşumlardır. İznik belli uygarlık ve dönemlerin ortaya koyduğu yapıtlar ile döneminin kültürüne görsel anlamda anıtsal nitelik kazandırmış ve bu olgunun üst üste gelmiş farklı katmanlar ile bugüne taşıdığı ender yerleşimlerden biridir. İznik özgün, kimlikli, farklı dönem ve uygarlıklara ilişkin mekânsal kurguların zaman, neden ve tarih birlikteliğinin iç içe geçtiği; bugünde katmanlaştığı bir mekanlar bütünüdür. Paralel olarak bu tür yerleşmelerde mekânsal algılar bireysel anlamda değişkenlik gösterebileceği gibi, zamansal olarak da zihinlerde farklılıklar oluşturabilmektedir. İznik'te zaman, mekan ve tarih kavramları karmaşık, iç içe geçmiş, içsel ve zaman zaman da paradoksaldir. Bütün bu uygarlıkların üst üste ve yan yana katmanlaştığı yerleşim dokusunda tarihi süreç içinde fiziksel çevre bağlamında yeni dönüşümler ve ilişkiler de oluşmuştur. Mekan ve zaman daima birlikte ele alınması ve algılanması gereken olgulardır.

Dinamik, hızlı, geçici ve akışkan olan zaman olgusu durağan gibi algılanan mekandan bağımsız düşünülmemelidir; tersine mekanlar da zaman ile alışkanlık kazanabilmekte; bu yolda sınırların ötesine geçilebilmektedir. İznik kenti de sahip olduğu doğal, kültürel, tarihi, sembolik, anıtsal değerli ve hafıza mekanları ile bireylere farklı bir zaman ve mekan algısı deneyimi yaşatan ender kentlerden biridir. Mekanlar sadece belli eylemler için tasarlanmış üç boyutlu hacimler değil, görsel ve sembolik, anıtsal ve zamansal değerlere de sahip oluşumlar olup İznik'te bu olgu çok farklı katmanların üst üste gelmesi ile daha da zenginleşmiştir. Yanı sıra, mekanların sınıflandırılması ve farklılaşmasında en önemli araç zamandır. Fiziksel olarak yaşanan ve görünen mekanın deneyimsel boyutu doğrudan zaman bağlamında gerçekleşmektedir. Mekanları anlayıp, tanımak ve tanımlayabilmek hem somut ama daha çok da soyut bir olgu olan tarihi kentsel dokusunda da mekanı okumak ve anlamak farklı katmanların birlikteliği ile daha da çeşitlenmekte; hem fiziksel hem psikolojik değerler taşımaktadır.

Geçmişin şimdi de yer aldığı İznik'in geleceği de bugün ve şimdi biçimlenmektedir. Bu kapsamda bu değerlerin geleceğe tüm soyut ve somut bileşenleri ile aktarılabilmesi için aynı yerleşim dokusunda, farklı katmanlarda ve gerçekliğini koruyarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Bu konu ancak koruma ve sürdürülebilirlik bilincinin sürdürülmesi ile söz konusu olabilmektedir. Fiziksel mekan zaman ile başarılı kimlik kazanmaktadır. İznik'te mekanlar çok yönlü, çok katmanlı olup mekan ile zamanın kurduğu ilişkilerden biri de zamanın mekana kattığı tarihi değerdir. İznik kentsel alanları ve mekanları ile kent silüeti zamanın değişen izlerinin net bir biçimde okunmasını sağlamaktadır. İznik kent bütünü ile kentsel dokusunda bazı somut mekanlar ve soyutlanmış fiziksel mekanlar deneyimleri ile daha somut mekanlara dönüşmüştür.

İznik kentsel dokusu, yer altında, yer üstünde, su altında, somut ve soyut anıtsal, geleneksel ve sosyal bileşenleri ile mekanda tarih ve zamanın sürekliliğinin izlendiği ender yerleşmelerden biri olarak

gelecek kuşaklara aktarılması bir zorunluluk olan çok katmanlı bir yerleşmeler bütünü; evrensel bir kültür kaynağıdır.

KAYNAKÇA

Anonim 1: https://www.iznik.gen.tr/001/iznik_harita.htm

Anonim 2 <https://www.izniklist.com/berber-kaya-hipojesi/>

Anonim 3 <http://www.bursa.com.tr/iznik-bocek-ayazmasi-26565.html>

Anonim 4 <https://www.marasgundem.com/4-yuzyildan-kalma-mezar-odasi-talan-edildi-1421382h.htm>

Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Bursa Valiliği, Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018

Demirsar, B. 2018. İznik Çini Fırınları Kazısında Ortaya Çıkarılan Pişmiş Toprak Kalıp Parçalarının Değerlendirilmesi. Nisan | April 2018, 35-51. DOI: 10.29135/std.409001

Ekici, A. Bali, “*İznik*”, Ankara: T.C Kültür Ve Turizm Bakanlığı - Başak Matbaacılık, 2011 İslam Ansiklopedi, 2018

İznik Uygulama İmar Plan Revizyonu, 2017

Mustafa, Ş. İznik Koimesis Kilisesi ve Böcek Ayazma Üzerine, “Bursa’da Zaman Dergisi”, 28 Nisan 2014

Mustafa Şahin ve diğerleri, İznik Yüzey Araştırması, “25. Araştırmalar Toplantısı Sonucu”, Cilt I, Çanakkale, 28 Mayıs - 01 Haziran 2007, s. 13

Naza Dönmez, E. 2008. İznik Yeşil Cami ve Türk Mimarisindeki Yeri. Suna ve İnanç Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. Armağan Kitaplar Dizisi 1, ISBN: 978-605-4018-00-0

Sercan, İ. 2016. Tarihi ve Kültürel Çevre Kapsamında “Tarihi ve Kültürel Dokusu ile İznik”. Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Yüksek Lisans Tezi.

Uysal, K. 2018. Kültürel Mirasın Turizm Amaçlı Kullanılmasında yerel Halkın Algı ve tutumlarının Belirlenmesi: İznik Örneği. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir.

Yalman, B. 2006 Yılı İznik Tiyatro Kazısı, 29. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3, 37-54, Ankara.

Yosynkaya, B. 2007. Bursa ve İznik’deki Erken dönem Osmanlı Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımı. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı. İstanbul